

‘Ik denk dat we de waarheid wel te pakken hebben’

Interview met voorzitter De Wit van de parlementaire onderzoekscommissie financieel stelsel¹

Carla van Baalen en Jan Ramakers

Op 24 juni 2009 ging onder leiding van Jan de Wit (SP) de ‘Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel’ van start. Deze parlementaire onderzoekscommissie bestond, naast voorzitter De Wit, uit de volgende leden: Jan Schinkelshoek (CDA; vicevoorzitter), Jolande Sap (GroenLinks), Fatma Koer Kaya (D66), Ernst Cramer (ChristenUnie), Dion Graus (PVV), Edith Schippers (VVD) en Luuk Blom (PvdA). Na de verkiezingen van juni 2010 zijn de niet herkozen Kamerleden Schinkelshoek en Blom vervangen door respectievelijk Eddy van Hijum en Roos Vermeij. De plaats van Cramer is niet opgevuld. Met het onderzoek wil de Tweede Kamer een bijdrage leveren aan de verbetering van het financiële stelsel in het algemeen en dat in Nederland in het bijzonder. Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel richt zich op de oorzaken van de financiële crisis en op maatregelen ter verbetering van het financiële stelsel, waarbij twee casussen speciaal worden belicht: de overname van ABN AMRO en het Icesave-drama. Het tweede deel, dat najaar 2010 wordt gestart, gaat over de ingrepen van het kabinet in de financiële sector vanaf 22 september 2008.

Op 10 mei 2010 heeft de commissie het rapport over het eerste deel, getiteld *Verloren krediet*, aangeboden aan de voorzitter van de Tweede Kamer. Het doet nauwgezet verslag van het commissieonderzoek en het bevat 27 aanbevelingen. Uitgebreid komen in het rapport de openbare gesprekken aan bod die de commissie in januari en februari hield met verschillende betrokkenen, zoals bankiers, (oud-)bewindslieden en de toezichhouders: De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.²

Het werk en het rapport leverden de commissie-De Wit veel publiciteit op; sommige commentaren waren vrij kritisch. Op 25 augustus keken wij met commissievoorzitter De Wit, in diens werkkamer te Den Haag, terug op wat hijzelf ‘een buitengewoon hectische, maar heel interessante periode’ noemt. Wij waren vooral geïnteresseerd in De Wits opvattingen over het centrale thema van dit jaarboek: waarheidsvinding en waarheidsbeleving. Op een ongenueerde uitspraak was de hoffelijke commissievoorzitter niet te betrappen. Wel bleek hij een gedreven én opmerkelijk optimistische pleitbezorger van het werk van ‘zijn’ commissie, een ‘club met een missie’.

‘Ik vind het enorm belangrijk dat wij een unaniem rapport hebben uitgebracht.’ Over de werkwijze

‘Over de samenstelling van een parlementaire onderzoekscommissie gaan de fracties zelf. Zij bepalen of zij aan het onderzoek willen meedoen en wie zij daarvoor voordragen. De voorzitter van de commissie heeft daar geen invloed op. In de publiciteit is het misverstand ontstaan

dat er geen financieel woordvoerders in de commissie zaten. Maar GroenLinks, D66 en de ChristenUnie hebben wel degelijk hun financieel woordvoerders afgevaardigd: Jolande Sap, Fatma Koer Kaya en Ernst Cramer. De Kamer vond het overigens verstandig hiermee wel rekening te houden omdat de commissie ook naar de rol van de Kamer zou moeten kijken en de commissieleden dan hun eigen functioneren zouden moeten beoordelen.

Zodra het voorzitterschap van een onderzoekscommissie aan de orde is, begint het grote touwtrekken. Het is altijd weer een strijdpunt omdat alle fracties graag de voorzitter leveren. Deze keer zei Agnes Kant: nog nooit is er een commissievoorzitter van SP-huize geweest, dus nu zijn wij aan de beurt. Zo is het gegaan. Ik werd door mijn fractie volledig vrijgesteld voor het commissiewerk, zonder dat dat overigens betekende dat ik verantwoording aan de fractie moest afleggen. Ik bleef de fractievergaderingen wel bijwonen en ik lichtte mijn collega's natuurlijk wel regelmatig in over de voortgang van het onderzoek.

Inderdaad ontstaat in zo'n onderzoekscommissie al heel snel een clubgevoel van gelijkgestemden met een missie: "Wij moeten deze klus klaren. Laat maar komen!" Het is ook de bedoeling dat je een soort eenheid wordt. Dat maakt het gemakkelijker om naar de materie te kijken; je zit per slot van rekening maandenlang bij elkaar. Het is ook gelukt. De commissieleden zijn, ondanks het verschil in (politieke) opvattingen, beslist losgekomen van hun fractie. Daardoor is er iets ontstaan wat tegenwoordig zo mooi 'synergie' heet. Ik ben ervan overtuigd dat dat de reden is geweest dat er een unaniem rapport is gekomen, zowel in de conclusies als in de aanbevelingen. Ik vind het enorm belangrijk dat we daarin zijn geslaagd; en ik ben er ook heel erg trots op. In dat opzicht is het jammer dat een paar leden die niet zijn herkozen in de Kamer, vervangen moeten worden en dat de ChristenUnie vindt het zich na het zetelverlies helemaal niet meer te kunnen veroorloven aan het vervolgonderzoek deel te nemen.

Over het verschil tussen de besloten en openbare gesprekken kan ik helaas niets zeggen. Dan zou ik per definitie het vertrouwelijke karakter van de besloten gesprekken aantasten. Die besloten gesprekken zijn er vooral geweest om erachter te komen welke vragen relevant zijn om te onderzoeken alsook om te achterhalen welke personen geschikt zijn om ook in het openbaar gehoord te worden. Kamerleden kunnen van de inhoud van die gesprekken kennismaken zolang zij de vertrouwelijkheid respecteren. De openbare gesprekken gingen vooral over het afleggen van verantwoording. Ik vind het persoonlijk frustrerend dat de commissie een aantal personen niet heeft kunnen horen omdat deze niet op de uitnodiging voor een gesprek wilden ingaan, maar de commissie kon hen niet dwingen, ook al niet omdat een paar potentiële gesprekspartners niet in Nederland wonen. Maar ik ben ervan overtuigd dat de waarde van ons rapport daardoor niet in het gedrang is gekomen. De verslagen van de vertrouwelijke gesprekken zijn trouwens gearchiveerd en komen in de toekomst beschikbaar voor historisch onderzoek.

De Kamer moet nog beslissen over de vorm waarin het tweede deel van het onderzoek wordt gegoten. De vaste commissie voor Financiën heeft haar voorkeur uitgesproken voor een parlementaire enquête. Getuigen kunnen dan onder ede worden gehoord en Nederlandse ingezetenen kunnen worden gedwongen voor de enquêtecommissie te verschijnen. Maar nog eens, de onderzoekscommissie heeft in de praktijk geen nadelen ondervonden door de formele beperking van haar mogelijkheden. Als in de besloten gesprekken de waarheid niet zou zijn gesproken, en wij hadden dat gemerkt, dan waren wij onmiddellijk teruggegaan naar de Kamer om te verzoeken er alsnog een parlementaire enquête van te maken. Zo had de com-

missie dat van tevoren afgesproken. Het enige mogelijke voordeel dat een enquête ons in dit geval had kunnen opleveren, was een hogere status.

De materie waar de commissie onderzoek naar deed, was voor mij totaal nieuw. Mijn kennis reikte niet veel verder dan Arnold Heertjes *De kern van de economie*. Ook andere commissieleden hebben zich eerst flink moeten inwerken. De ondersteunende staf die tot onze beschikking stond, was dan ook van groot belang. Die staf bestond uit heel knappe mensen. Zij hebben ons voorzien van uitstekende readers met literatuur, uit binnen- en buitenland, zodat wij ons efficiënt konden inlezen. De staf heeft ook de concepten van de hoofdstukken van het rapport geschreven, waarbij zij een groot compliment verdient voor het feit dat het zo'n toegankelijk stuk is geworden.

Fascinerend vond ik het onderwerp waar wij onderzoek naar deden. Ik was totaal verast door de impact van het thema, door de centrale positie van het geld in de samenleving, wereldwijd, door de betekenis van verschijnselen als bonussen en de handel in risicovolle financiële producten. En bij die handel is echt het enige wat telt: hoe verkopen wij dingen? Ik vond het al met al onthullend.

Ik ben blij dat het parlement heeft besloten zelf het onderzoek te doen en het niet uit te besteden aan deskundigen. Externe deskundigen zouden op basis van hun expertise en van literatuuronderzoek heel zinnige dingen over de financiële crisis hebben kunnen zeggen, maar door het onderzoek zelf te doen, heeft het parlement een signaal aan de burger afgegeven dat het de gevolgen die de crisis voor diezelfde burger heeft, de financiële schade die is aangericht, uiterst serieus neemt. Bovendien heeft het parlement als controleur ook echt een rol te spelen. Bij de twee casussen die wij onderzochten, de overname van ABN AMRO en de ondergang van Icesave, speelden immers DNB en de minister van Financiën een cruciale rol. Dan is het goed als de Kamer zelf dat onderzoek doet. En daar komt de vraag naar ons eigen functioneren nog bij: welke rol hebben wij als parlement in de financiële crisis gespeeld? Het moest dus wel een onderzoek door de politiek zijn.

Het is trouwens mijn persoonlijke opvatting dat de Kamer veel meer parlementair onderzoek zou moeten doen, vooral naar de gevolgen van wetgeving. Hoe werken maatregelen in de praktijk uit? Wat brengen ze teweeg in de samenleving? En hoe hangt de ene wet met de andere samen? De verantwoordingsdag op de derde woensdag van mei bijvoorbeeld, schiet op dit vlak aan zijn doel voorbij. Het is in feite alleen maar de financiële verantwoording betreffende het afgelopen jaar. Daar valt voor de Kamer weinig eer aan te behalen, tenzij je een schandaal boven water zou kunnen krijgen omdat er dingen weggemoffeld zijn. Bovendien, de Algemene Rekenkamer heeft ook al onderzoek gedaan. In de praktijk maakt dan ook de actualiteit van het moment de hoofdmoot uit waardoor het verantwoordingsdebat verwordt tot een soort Algemene Beschouwingen achteraf. Maar dat is helemaal niet de bedoeling. Zo'n debat bloedt dan dood. Eigenlijk is die verantwoordingsdag helemaal niks geworden.'

'Zonder twijfel ligt de liberalisering ten grondslag aan de financiële crisis.' Over waarheidsvinding

'Waarheidsvinding betekent voor onze commissie twee dingen. Ten eerste te proberen te achterhalen wat er precies gebeurd is en ten tweede het afleggen van verantwoording aan de burgers om te laten zien dat het parlement deze zaak buitengewoon belangrijk vindt. Want heel

veel burgers hebben flinke schade ondervonden van de kredietcrisis. De crisis had een enorme impact. En er moesten natuurlijk ook lessen worden getrokken. Ik ben ervan overtuigd dat de commissie naar vermogen de waarheid boven tafel heeft weten te krijgen, anders hadden wij de Kamer voorgesteld ons alsnog een enquêtecommissie te laten worden. Natuurlijk ben ik me ervan bewust dat wij niet het ultieme verhaal over de oorzaken van de financiële crisis hebben kunnen vertellen. Maar ik denk dat we de waarheid wel te pakken hebben. Waar het gaat om de vraag hoe dit in godsnaam mogelijk is geweest, hebben we objectiviteit te pakken. Ik herken me dan ook totaal niet in de kritiek die in de media naar voren kwam dat het slappe troep zou zijn, dat wij over te weinig expertise beschikten, dat wij zaten te stuntelen en tijdens de gesprekken te weinig doorvroegen. Die media wezen dan naar de senaat in de Verenigde Staten, die pakten degenen die ze voor zich hadden tenminste aan. Maar wij zijn geen tribunaal! De situatie ligt in de vs heel anders. In Nederland moeten de openbare gesprekken juist niet ontaarden in openbare verhoren. Je moet je tijdens de gesprekken ook niet door emoties laten leiden. Vóór dat de gesprekken plaatsvonden, dus tijdens mijn voorbereiding op het onderzoek, was ik echt woedend over wat er was gebeurd met het financieel systeem, maar tijdens het onderzoek is dat geplooid. Nee, geen Amerikaanse toestanden hier.

Over de oorzaken van de crisis zijn stapels rapporten verschenen met uiteenlopende opvattingen. Maar in al die rapporten zitten ook constanten: over de ruime beschikbaarheid van geld en over de geldstromen over de wereld bijvoorbeeld, over de rol van de rente, over de onverantwoorde manier waarop in de Verenigde Staten kredieten en hypotheeklen zijn verstrekt, over de even onverantwoorde handel in ondoorzichtige financiële producten die van die hypotheeklen waren afgeleid, over het falende toezicht. Daarover bestaat geen verschil van inzicht. Ter linker- en ter rechterzijde is men het daarover eens. Zelfs over de hamvraag, die toch aanleiding zou kunnen geven voor politieke meningsverschillen – hoe is die ruimte voor de financiële wereld ontstaan om zijn gang te gaan? – zijn we het eens. Zonder twijfel liggen de liberalisering van de financiële markten in de vs en het gelijktrekken van de regelgeving op de Europese markt mede ten grondslag aan de crisis. Veel financiële activiteiten kwamen daardoor onder minder effectieve regulering en minder effectief toezicht te vallen. De ruimte voor de financiële wereld is ontstaan door het alsmaar verder terugtrekken van het toezicht op het doen en laten van financiële instellingen en door het expliciet mogelijk maken, via wetgeving, van een nieuw soort financiële transacties. Onder Zalm bijvoorbeeld zijn drie wetten veranderd waardoor onder meer de verkoop van pakketten van bepaalde financiële producten beter mogelijk werd gemaakt. Het parlement heeft daarmee ingestemd.

De discussies spitsten zich toe op het moment waarop de commissie aanbevelingen is gaan doen. Zo is het de vraag hoe je het toezicht het beste inricht: met globale richtlijnen (*principle based*) of met strakke regels (*rule based*). De meest recente tendens is dat financiële toezichthouders in toenemende mate behoefte hebben aan striktere regels omdat zij moeite hebben met de uitleg van globale richtlijnen. Daarmee kunnen zij niet meer goed uit de voeten. Neem bijvoorbeeld de Europese richtlijnen; die zijn zo vaag dat je in feite 27 verschillende interpretaties krijgt! En dus gaan de toezichthouders weer vragen om *rule based* voorschriften. Maar met meer regels, meer wetgeving ligt er weer een ander gevaar op de loer, namelijk dat van een wetgevingscrisis! Daar zijn wij als commissie serieus voor gewaarschuwd.

Wij hebben drie aanbevelingen voor de korte termijn gedaan. Jammer genoeg zitten de Kamer én de commissie nu door de val van het kabinet (in februari), de verkiezingen (in juni)

en de formatie met een onzekere factor en met een behoorlijke vertraging in de afhandeling van de voorstellen. Zo zal een aanscherping van de Code Banken langer op zich laten wachten dan wij wenselijk vinden. En de plenaire behandeling van ons voorstel om de parlementaire controle op de financiële sector te verzwaren, zal pas in september plaatsvinden. Zonder kabinetscrisis was dat, als er stevig was doorgewerkt, nog wel voor het zomerreces gelukt. Het is ook jammer dat door het publicitaire geweld rond de verkiezingen de media-aandacht voor het financiële systeem is afgezwakt.

Maar de brief van 16 augustus van DNB-president Nout Wellink vind ik bijzonder hoopgevend. Zonder dat het parlement over ons rapport heeft gedebatteerd en zonder dat daarover een kabinetsstandpunt is geformuleerd, komt Wellink met voorstellen voor een cultuuromslag binnen de Bank. Hij wil, kort gezegd, een omslag van ‘we moeten praten’, naar ‘we moeten tanden krijgen, punten zetten, interveniëren’. Weliswaar had de Bank ook in het verleden ruimte om in te grijpen, maar die heeft zij eenvoudigweg niet benut. DNB heeft kennelijk goed naar ons rapport gekeken want in de brief komen precies de punten terug die wij ook in ons rapport hebben behandeld. Wellink wil versterking van de governance, een cultuuromslag bij de toezichthouders, meer interventiemogelijkheden, enzovoort. Dat vind ik verstandig. De Bankpresident heeft zich ongetwijfeld gerealiseerd dat de unanieme conclusies van de onderzoekscommissie op een breed draagvlak in de Kamer kunnen rekenen. Het zou natuurlijk ook contraproductief zijn als DNB net zou doen alsof het rapport er niet is. Wellink bevestigt daarmee de juistheid van de opvattingen van de commissie over waarheidsvinding. Wij hebben gezegd: dit is onze analyse van wat er is gebeurd; dat had anders gekund en ontmoeten. Het was niet erg vruchtbaar geweest als wij waren blijven steken bij een veroordeling van de minister van Financiën of de president van De Nederlandsche Bank.’

‘Het is niet aan de commissie om te zeggen: “Wellink moet hangen, Bos moet hangen.”’ Over zelfreflectie

‘Als het parlement maar wil, kan het veel veranderen. De Kamer heeft legio instrumenten in handen om er bovenop te zitten: problemen in de financiële wereld agenderen, hoorzittingen houden, parlementaire onderzoeken en enquêtes. Het probleem was dat je vóór de crisis als Kamerlid helemaal niet kon scoren met het aankarten van problemen in het financieel systeem. Zo heeft mijn fractiegenoot Ewout Irrgang eens vergeefs een spoeddebat aangevraagd over de fusie tussen Fortis en ABN AMRO omdat hij de benodigde dertig handtekeningen niet bij elkaar kreeg. Dat kun je je nu toch niet meer voorstellen.

Overigens vind ik, anders dan veel anderen, dat je wel degelijk een goed Kamerlid kunt zijn zonder dat je prominent in de media optreedt. De kwaliteit van een Kamerlid mag je niet afmeten aan de mate van publiciteit die hij of zij genereert. Ja, het is inderdaad waar dat er bij de kandidaatstelling voor nieuwe verkiezingen stevig op wordt gelet, maar er is meer. Heeft iemand veel voor de partij betekend, bijvoorbeeld door belangrijke woordvoerderschappen goed vervuld te hebben? En dan is er ook de spreiding: er moet een evenwichtige man/vrouwverdeling zijn alsmede een goede regionale verdeling. Minder belangrijk vinden wij specifieke deskundigheid. Een politicus is een generalist. Er hoeft niet perse een econoom, een jurist, enzovoort, te zijn. Met gezond boerenverstand kom je ver.

Commissievoorzitter Jan de Wit geeft president Noud Wellink van De Nederlandsche Bank een hand voor aanvang van het gesprek van Wellink met de tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel, 1 febr. 2010.

Rechts commissielid Jan Schinkelshoek

[Foto: ANP – Valerie Kuypers]

Er is nogal wat kritiek op de onderzoekscommissie geweest omdat die iedereen schuldig zou hebben verklaard aan de crisis, en daarmee eigenlijk niemand. Toen we de openbare verhooren waren gestart, zeiden de media na twee dagen: Wellink is schuldig. Na vijf dagen zeiden ze: iedereen is schuldig. En dat laatste beeld is blijven bestaan. Maar ik onderschrijf de kritiek daarop helemaal niet. Het is namelijk echt waar dat álle bij het financieel stelsel betrokkenen op essentiële punten zijn tekortgeschoten. Echt allemaal: de raden van bestuur van financiële instellingen, de raden van commissarissen, de toezichthouders (De Nederlandsche Bank, de Autoriteit Financiële Markten) maar ook de toezichthouders op de toezichthouders (de Tweede Kamer, de minister) en de aandeelhouders. Men had bijvoorbeeld nooit mogen accepteren dat nuts- en zakenbankactiviteiten de afgelopen tien, twaalf jaar binnen de banken door elkaar zijn gaan lopen. Wij stellen voor die uit elkaar te halen om op die manier te voorkomen dat er met het geld van spaarders risicovol wordt gehandeld. Alle betrokkenen hebben dus gefaald, maar het is niet aan de commissie om te zeggen: ‘Wellink moet hangen, Bos moet hangen.’ Daar moet de Kamer maar een uitspraak over doen.

Ik ben optimistisch en hoopvol over het vervolg. Ik ben ervan overtuigd dat het rapport op de goede plekken zal landen en zal beklijven, ook bij de banken zelf. Ondanks het feit dat er internationaal al weer de neiging bestaat terug te keren naar de oude verhoudingen – terug

naar hoe het vroeger was – lijkt een aantal banken in Nederland zelf al maatregelen te treffen. Dat lijkt me erg verstandig, want de aanbevelingen van de commissie zullen toch hun plek moeten krijgen in de Code Banken. Mocht men dit niet uit zichzelf doen, dan heeft de Kamer natuurlijk altijd een stok achter de deur. En dat is wetgeving. Want het parlement kan dit nu niet laten schieten. Idealiter pakken we de kwestie internationaal aan, vanzelfsprekend. Maar het is onzin te zeggen dat er op nationaal niveau niets zou kunnen gebeuren. Dus Nederland zal zelf gewoon maatregelen nemen, als het internationaal allemaal te lang gaat duren. Want dat de financiële wereld moet veranderen, staat buiten kijf.

Noten

- 1 Dit interview vond plaats op 25 augustus 2010 in Den Haag en werd geautoriseerd op 3 september 2010.
- 2 Zie: < <http://www.tweedekamer.nl/kamerleden/commissies/tcofs/index.jsp> > (geraadpleegd op 27 aug. 2010). Hier zijn ook alle openbare stukken van de commissie te downloaden.